

Héber nyelv(ek), zsidó nyelvek

Nyílt nap az ELTE BTK-n

2017. január 27.

Biró Tamás

ELTE BTK Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék

<http://birot.web.elte.hu/>

A kommunikáció nem változott az ókori királyi rendeletektől az optikai kábelelekig...

וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל-כָּל-מְדִינֹת הַמֶּלֶךְ
אֶל-מְדִינָה וּמְדִינָה כְּכַתְּבָהּ
וְאֶל-עַם וְעַם כְּלָשׁוֹנוֹ...

És leveleket küldte a királynak
minden tartományába,
tartományról tartományra,
annak saját írása szerint,
és népről-népre,
annak nyelve szerint...

Eszter 1:22 (és máshol)

Forrás: https://s3.amazonaws.com/ingeveb/images/640px-Optical_cable_manhole_cover_in_English_Hebrew_Arabic_and_Russian_in_Tel_Aviv_Israel.jpg

- <https://kahoot.it/>

- Milyen nyelven beszélt Dávid király?

- Mi Izrael Állam elsősorú nyelve?

Héber nyelv vagy héber nyelvek?

- Milyen nyelven beszélt Dávid király?

3000 év

- Mi Izrael Állam elsősorú nyelve?

Mai mintaórámon három kérdést teszek fel

1. Vajon magától értetődő, hogy a mai Izrael Állam nyelve a héber?
2. Milyen nyelven beszéltek a zsidók a diaszpóra évezredei során?
3. Vajon a Biblia nyelvén beszélt Dávid király?

Mai mintaórámon három kérdést teszek fel

1. Vajon magától értetődő, hogy a mai Izrael Állam nyelve a héber?
2. Milyen nyelven beszéltek a zsidók a diaszpóra évezredei során?
3. Vajon a Biblia nyelvén beszélt Dávid király?

A hebraisztika szakon a héber nyelv(ek)
– valamint további biblikus és zsidó nyelvek –
tanulása központi szerepet játszik.

1. Vajon magától értetődő, hogy a mai Izrael Állam nyelve a héber?

Egy gondolatkísérlet

- 1881-et írnak.
- Március 13-án narodnyikok meggyilkolják II. Sándor cárt.
- Pogromsorozat tör ki.
- Sok zsidó elmenekül Oroszországból: Nyugat-Európába, Amerikába és Palesztinába.

A kép forrása: https://images.bwwstatic.com/upload10/773633/tn-500_pa_shakespeare_fiddler_fr.jpg

Egy gondolatkísérlet

- 1881-et írnak.
- Március 13-án narodnyikok meggyilkolják II. Sándor cárt.
- Pogromsorozat tör ki.
- Sok zsidó elmenekül Oroszországból: Nyugat-Európába, Amerikába és Palesztinába.

A kép forrása: https://images.bwwstatic.com/upload10/773633/tn-500_pa_shakespeare_fiddler_fr.jpg

- *Mi legyen a palesztinai zsidó közösség nyelve?*

Gondolkozzunk együtt!

1881-ben egy korai cionista új, biztonságos zsidó otthont akar létesíteni:

- Hol?
- Milyen államberendezkedéssel?
- Milyen nyelven?

Mit gondolnak?

Milyen lehetőségek merülnek fel? Milyen érvek szólnak ezen lehetőségek mellett és ellen?

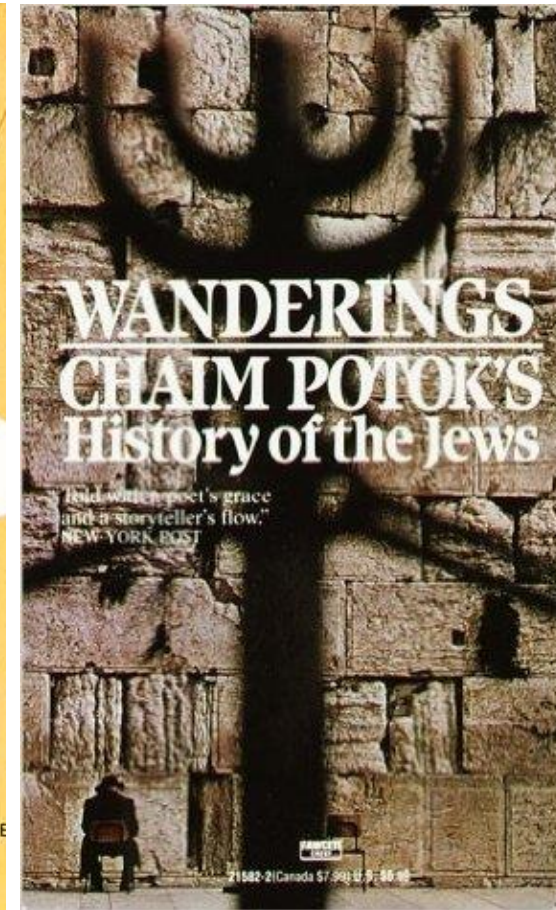
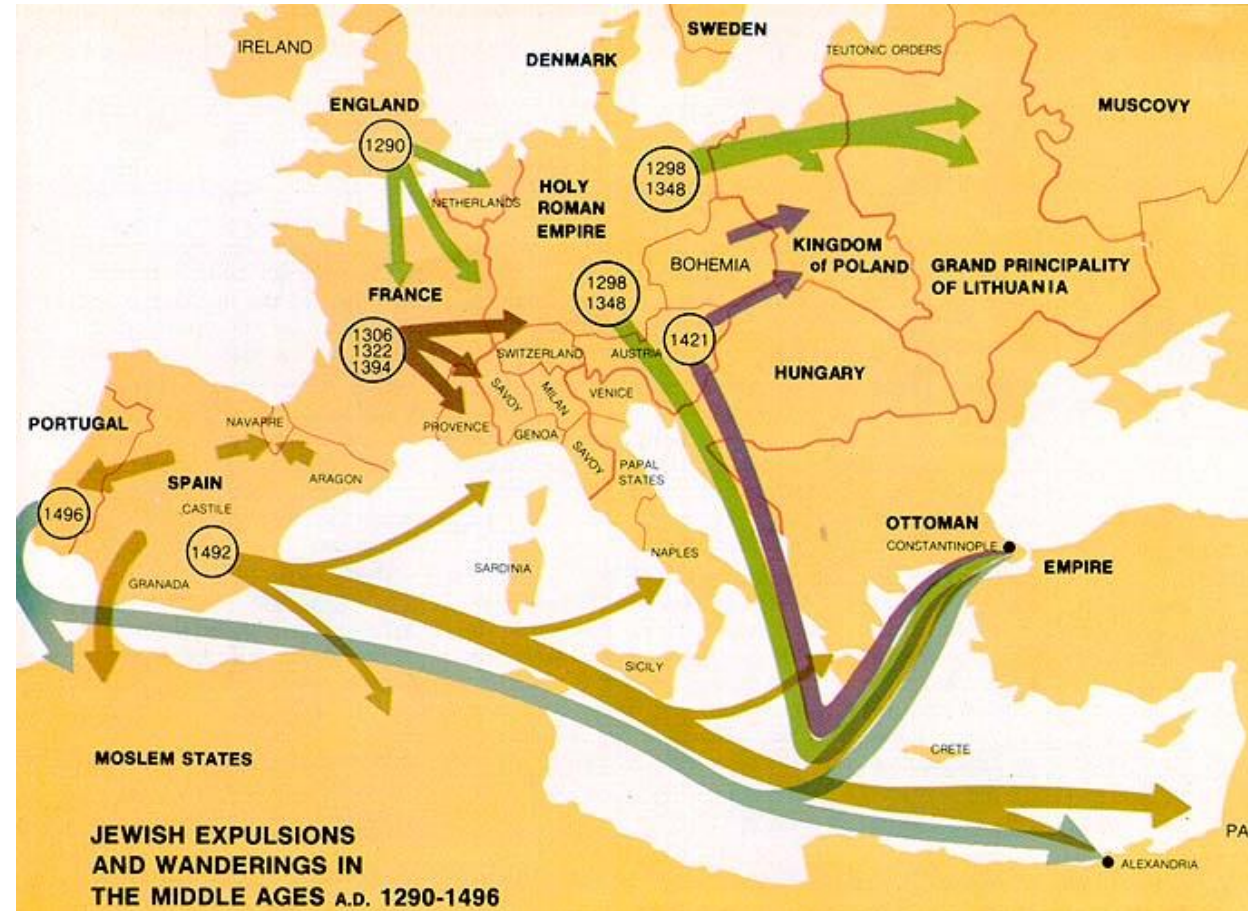
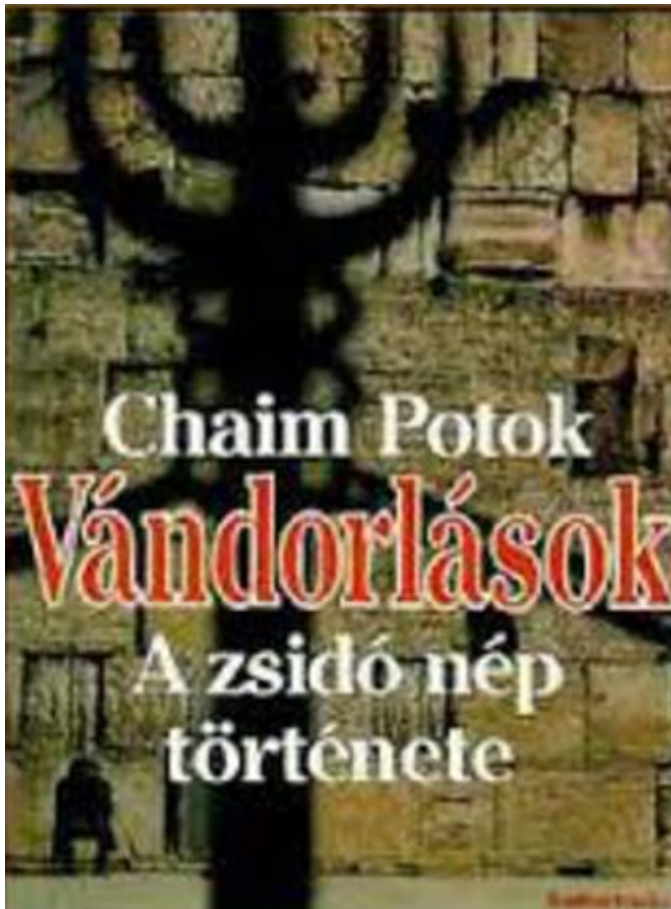
A héber mint a mai Izrael nyelve:

további kérdések

- Milyen további nyelvek vannak még használatban Izraelben?
- Vajon a *modern héber* nyelv (*izraeli héber, ivrit*) és a *bibliai héber* valóban **azonos** nyelv?
Nevezzük inkább *izraeli nyelvnek*, ahogy néhány nyelvész javasolja?

2. Milyen nyelven beszéltek a zsidók
a diaszpóra évezredei során?

A zsidó nép története, mint vándorlások története

http://moly.hu/system/covers/big/covers_384011.jpg?1456600918
<https://www.lds.org/bc/content/shared/content/images/gospel-library/magazine/ensignlp.nfo:o:354e.jpg>
http://ecx.images-amazon.com/images/I/512GY3DQE3L_SX283_BO1,204,203,200_.jpg

Milyen nyelven beszélnek a „migránsok”?

- Egy dal: <http://www.youtube.com/watch?v=DuTuKufvgO4>
- Még egy dal: <https://www.youtube.com/watch?v=MOsSdezbvul>
- Hetizakasz: <http://www.youtube.com/watch?v=ZnTUGoEmhhA>
- Munkácsi rebbe: <http://www.youtube.com/watch?v=ucL9pM0G7wU>
- Ros hasana: <http://www.youtube.com/watch?v=J2vNRJ2HZ3g>
- Dessewffy utca: <http://www.atv.hu/videok/video-20140606-hetizakasz-2014-06-08>

A magyar-zsidó irodalom első fél évszázada

Szól a kakas már

Hagyományos szöveg és dallam
(Nagykállói változat)

Am E7 Am E7 Am Dm F7 E7
Szó - ka - kas már, Majd meg - vir - rad már. Zöld er - dő - ben, sük me - ző - ben sé - tal egy ma - dár.
Am E7 Am E7 Am Dm F7 E7
Mi - cso - da ma - dár, mi - cso - da ma - dár? Zöld a lá - ba, kék a szár - nya, en - gem o - da vár.
Am E7 Am E7 Am Dm F7 E7
Várj ma - dár várj. Te csak mún - dig várj! Ha az Is - ten né - ket ren - detl, ti - ed le - szek már.
Am E7 Am Am E7 Am Dm
Mi - kor lesz az már, mi - kor lesz az már? Jibó - ne ha - nük - dos ir - Ci - jaju tó - má - lé,
F7 3 E7 Am E7 Am E7 Am
ak - kor lesz az már! És mért nincs az már, de mért nincs az már
Dm 3 F7 3
Umip - né cha - to - é - nu go - á - nu méár - cé - nu, a - zért nincs az már!

Mikor lesz az már? Mikor lesz az már?
Se-jibbone ha-mikdos, ir Cion tamale,
akkor lesz az már! (18. sz. vége)

Rosenzweig Salamon:

Egy magyar izraelitának bús dala megvetett szerelméről (1848)

Bús dalt zengek! Szívrepesztőt!
Mert búsítja lelkemet,
Hogy forró szerelmem tárgya
Viszont engem nem szeret.

Hogy nem szeret az, a kiért
Élni, halni dicsőség;
Nem szeret, bár édes anyám,
S érte szívem lánggal ég.

Anyám! Anyám! Drága hazám!
Mért nem szánod fiadat?
Félreismerni mi késztet?
Mi gúnyolni jajimat?

Tán azt tartod, hogy nem lehet
Haza iránt vonzalmam?
Téged anyaként szeretni,
Hogy nincs arról fogalmam?
[...]

*Milyen nyelven?
Van-e kódváltás?
Ki a szerelem tárgya?
Hova vágyakozik?*

Szabolcsi Miksa [1857–1915]

Ziegler (Cziegler) Ignác [1861–1948] rabbiavatásáról:

„[Ziegler Ignác] még egy másik meglepetésben is részesítette ismerőseit, abban t.i., hogy daczára hogy tótvidékről való, mégis kifogástalan, sőt pompás magyarsággal tartotta felavatási beszédét.”

(Egyenlőség, 1888)

A képek forrása: Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár

Benoschofsky Imre emlékei az 1920-as évekről

Blau Lajos (1861–1936)

Benoschofsky Imre
(1903–1970)

„(Itt most zárójelben meg kell magyarázni, miért adták elő a Talmudot németnyelvű magyarázattal abban a Szemináriumban, amelynek egyik kitűzött célja volt éppen a magyar kultúra és a magyar nyelv egybeolvasztása a zsidó tanítással. Az »első nemzedék« korában a külföldről meghívott Bloch Mózes még nem tudott magyarul. A mi korunkban éppen fordítva volt: az új nemzedék már alig tudott németül és a »*Wissenschaft des Judentums*« nyelve akkoriban a német volt. A németnyelvű előadás a nyelvtudást akarta szolgálni.)” (p. 85)

Benoschofsky Imre. „Emlékek a Szemináriumból: A Rabbiképző második korszaka”. *IMIT Évkönyv 1970* (Budapest, 1970), pp. 74–105. A két kép forrása: MILEV.

Benoschofsky Imre emlékei az 1920-as évekről

„*Fischer Gyula* pesti főrabbi (...) [n]émet-kollégiuma viszont az általános műveltséget, a modern zsidó tudomány megismertetését segítette. Nagyon vigyázott a szép, művelt német beszédre. (...) európai, konzervatív eleganciája, hibátlan szabású szürke zsakettje példaképpül szolgálhatott. Német óráin a rabbinikus kissapkát is levétette: »Jetzt sind wir Europäer!« Európai volt, nem kevésbé magyar hazafi.” (pp. 100–101)

Fischer Gyula (1861–1944)

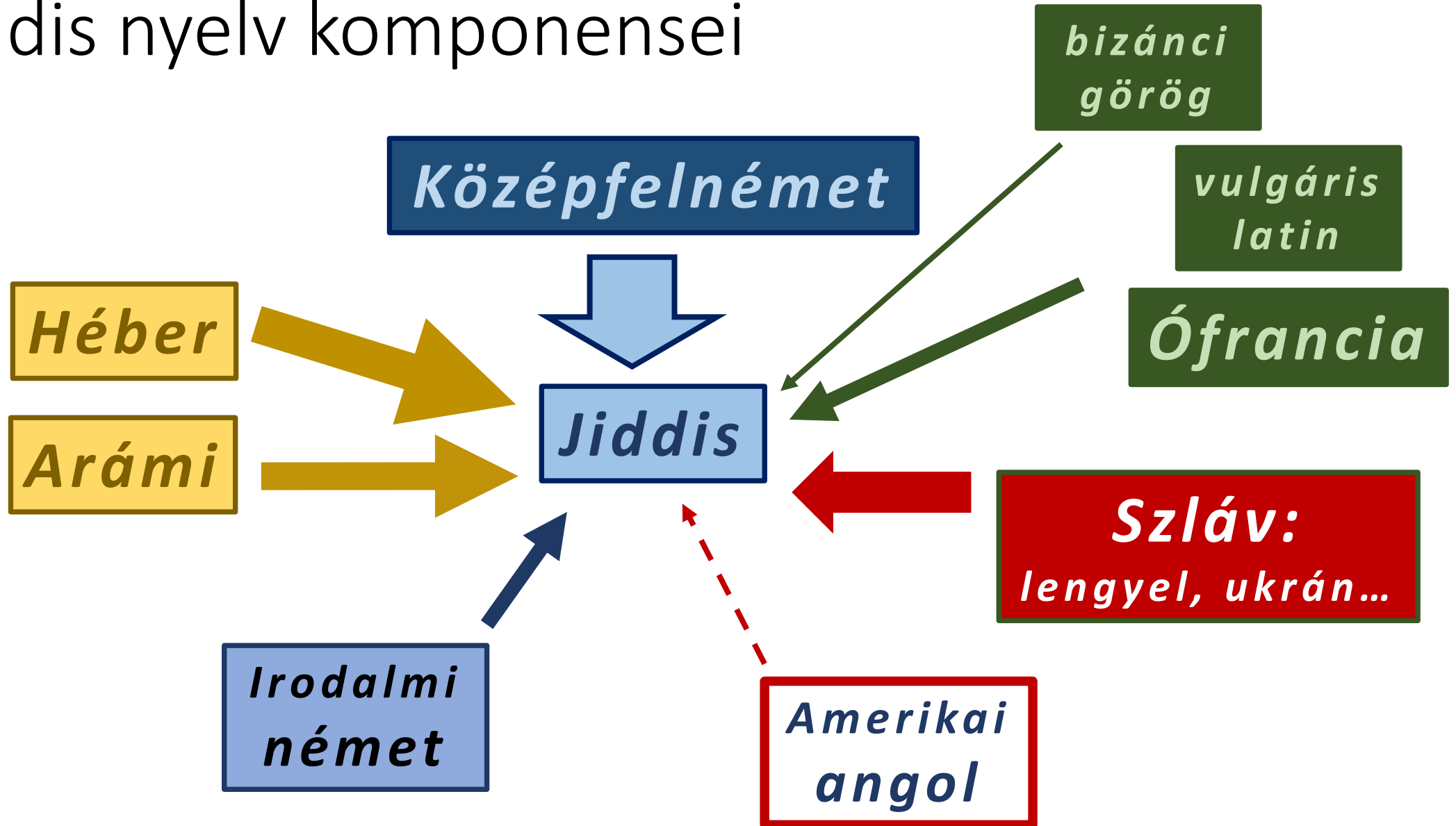
http://www.dohany-zsinagoga.hu/?page_id=39

A nyelvválasztás, mint az akkulturáció fokmérője?

Az ún. „zsidó nyelvek” vagy „judeo-nyelvek”:

A jiddis nyelv komponensei

Hogyan jönnek létre a zsidó nyelvek?

1. hipotézis: nem volt akkulturáció

1. Zsidó populáció érkezése
2. A környezet nyelvének **tökéletlen** elsajátítása.
3. Ezért az alapnyelv vegyítése **hozott** elemekkel.
4. Társadalmi szegregáció, különálló identitás: jelentős.

2. hipotézis: volt akkulturáció

1. Zsidó populáció érkezése
2. A környezet nyelvének **tökéletes** elsajátítása.
3. Később további elemek vegyítése az alapnyelvbe.
4. Társadalmi szegregáció, különálló identitás: kisebb.

A zsidó nyelvek három lehetséges fázisa

0. A zsidó közösség letelepedik egy új országban.
Egy-két-három generáción belül környezet nyelvének az átvétele.
1. Speciálisan zsidó szociolektus kialakulása (beszélt nyelv)
Például: judeo-olasz, judeo-berber, jevanit, Yinglish.
2. Saját irodalmi nyelvváltozat kialakulása
a kollokviális nyelv alapján, főleg héber betűkkel.
Judeo-arab és judeo-perzsa.
3. „Poszt-ko-territoriális fázis”: önálló nyelvvé fejlődés
az alapnyelvet beszélő országból való kiűzetés v. emigráció után.
Jiddis (judeo-német) és ladino (judeo-spanyol).

3. Vajon a Biblia nyelvén
beszélt Dávid király?

Jézus nyelve:

Ideológiai kérdés
2014 májusában?

Pope, Netanyahu Spar Over Jesus' Native Language

Hebrew or Aramaic? Pope corrects Israeli prime minister, but Israeli linguistic says both had a point.

Reuters | May 27, 2014 1:43 AM

52

Tweet

0

Zen

Subscribe now

[http://www.haaretz.com/
israel-news/1.595477](http://www.haaretz.com/israel-news/1.595477)

Héber és arámi a rabbinikus korban

- Babilóniai Talmud, *Megilla* 18a:

„Nem értették a rabbik, mit jelent az, hogy »és elsöpröm őt [Babilóniát] puszító seprűvel« (Jes. 14,23). De hallották Rabbi (Jehuda ha-Naszi) szolgálónőjét, amint azt mondja a barátnőjének: »Fogd a seprűt, és söpörd ki a házat!«”.

Bibliában hapax. I. sz. 200 körül. Júdeabeli faluból származik?

Arámi mondatban héber eredetű szó, arámi morfológiával.

Mit jelent az, hogy „bibliai héber”?

Mit jelent az, hogy „bibliai héber”?

- A Héber Biblia nyelve?
  - Ahogy azt a Héber Biblia standard szövege (az ún. *maszoréta szöveg*) alapján ismerjük? → *tiberiasi héber*
  - Más szöveghagyományok: samaritánus hagyomány, babilóniai maszóra, stb.
- Az izraelita / zsidó közösség által használt nyelv a bibliai korban?
  - Bibliai kor: ezer évet fed fel
  - Földrajz: dél, észak. Város, falu
  - Költői stílus, hivatalos dokumentumok stílusa... beszédnyelvi stílus.

Összefoglalás

Mai mintaórámon három kérdést tettem fel

1. Vajon magától értetődő, hogy a mai Izrael Állam nyelve a héber?
2. Milyen nyelven beszéltek a zsidók a diaszpóra évezredei során?
3. Vajon a Biblia nyelvén beszélt Dávid király?

A hebraisztika szakon a héber nyelv(ek)
– valamint további biblikus és zsidó nyelvek –
tanulása központi szerepet játszik.

Köszönöm a figyelmet!

Biró Tamás

ELTE BTK Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék

<http://birot.web.elte.hu/> biro.tamas@btk.elte.hu